

JOHNSON, Paul (2016): *Sokrates. Člověk pro naši dobu*. Brno: Barrister & Principal.

Sokratova filozofie patří mezi populární a vděčná témata. Sokrates byl moudrý člověk, mýtus, filozof, „ten první“ z moderně myslících filozofů apod. Přívlastků a přídomek má tento myslitel opravdu mnoho a záleží na každém, jaký přídomek považuje za nejpresnější (nebo spíš na tom, jaký přídomek použil učitel základů společenských věd či občanské nauky na střední škole a který byl tak čtenářem osvojen). V každém případě je Sokrates předmětem zkoumání, popisů a filozofických úvah. O Sokratovi zkrátka všichni něco ví – alespoň to, že nic nenasal. Absence Sokratova díla, které by bylo možné podrobně rozebírat, je pro jedny vítanou zprávou, protože si mohou „svého“ Sokrata lépe přizpůsobit, pro druhé je to fakt, který drtí jejich mysl společně s celou Sokratovskou mytologií, kterou v nejlepším případě berou na vědomí a snaží se k ní přistupovat maximálně neutrálně.

Paul Johnson, autor recenzované knihy, patří k prvním zmiňovaným a k těm, kdo mýtus Sokrata jako muže principů ještě přizívují. Johnson dává Sokratovi punc nadčasovosti – až jakési morální věčnosti. Autor a jeho filozofický vzor jsou v knize Sokrates neoddělitelné. Díky tomu není možné hodnotit Johnsonovo dílo bez přiblížení jeho ideového ukotvení. Paul Johnson je konzervativní superstar a proslavil se především svým schematickým komentářem a hodnocením (hodnocení by bylo vhodné dvakrát podtrhnout) širokých epoch lidské činnosti, včetně klíčových osobností. Za zmínku z jeho odkazu stojí například dobře známé *Dějiny 20. století* (2008) nebo knihy *Darwin* (2012) či *Stalin* (2014). Šíře

autorova záběru je na poměry současných specializovaných společenských věd skutečně udivující a přizívuje podezřívavost. Údiv nicméně není na místě (jistě „podezření“ ale ano), protože Sokrates (a ostatní zmíněné knihy, které ale nejsou předmětem recenze), není odbornou knihou, což by si měl každý čtenář hned z počátku uvědomit.

Knihy není určena pro zájemce o prohloubení znalostí o Sokratově době, nebo o diachronní komparaci vybraných kontextů Sokratovy doby a dneška (včetně nějakých analogií?). Knihy je určena pro širokou veřejnost a má vést k jakémusi pozitivnímu přemýšlení o člověku, „[...] *pro něž je hledání ctnosti nikoli abstraktní ideou, ale praktickou náplní každodenního života*“ (s. 146). Tolik ke smyslu knihy, tedy morálnímu průvodci po tom, co je hezké a záslužné, a po tom, co je záslužné již méně. Určený smysl je ale zároveň kamenem úrazu recenzované knihy, protože pokud by ji četli studenti společenských věd, mohli by se dostat k některým neuvědomělým dezinterpretacím, a to původně v dobré víře, že přece čtou knihu slavného historika.

Knihy má v zásadě dvě roviny. První rovina je zcela dominantní a je jí popis a hodnocení prvků Sokratovy filozofie a jeho filozofické reflexe dobových událostí a filozofie. Druhou rovinou je interpretace Platónovy filozofie a dalších filozofů, kteří se k Sokratovi a jeho filozofii vyjadřují. První rovinu nelze hodnotit ve smyslu uměleckého díla a jediné, co stojí za upozornění, jsou projevy Johnsonova hodnocení Sokrata – Johnsonovo hodnocení je modelovým příkladem toho, jak by se nemělo pracovat s kontextem v sociálních vědách

(což bude zdůvodněno dále v textu). Interpretace jako druhá (ale v knize minimálně přítomná) rovina je zajímavější a v některých případech hodná korigování, a to pro případ, že by knihu chtěli číst studenti různých oborů sociálních věd nebo filozofie. Postupně se Johnson věnuje Sokratovu významu, jeho způsobu filozofování, historickému kontextu, ve kterém filozofoval, jeho přístupu k základním kategoriím ve filozofii, smrti a odkazu do dnešních dnů. Nutno podotknout, že Johnson mezi jednotlivými fázemi přeskakuje, ale základní linie je v knize evidentní.

Johnsonovým výchozím bodem pro interpretaci (ale i hodnocení) Sokrata jsou díla *Vzpomínky na Sokrata* od Xenofonta (např. 1972) a série Platonských dialogů *Kritón* (např. 2005a), *Obrana Sókrata* (např. 2005b), *Lachés* (např. 1995) a mj. *Symposion* (např. 1993), kde Sokrates vystupuje jako mluvčí. Je až s podivem, že tato díla Johnson chápe jako „[...] důvěryhodný záznam Sokratova obsáhlého a zásadního příspěvku k tomu, jak máme používat mysl, abychom dospěli k pravdě“ (s. 9). V čem bere autor takovou jistotu o důvěryhodnosti? Na pozadí jiných „dokladů“ o rekonstrukci, řazení, opisech, možnému redigování a vůbec pravosti Platonových děl (například v případě tzv. *Sedmého listu*, pokud budeme brát Platonovo dílo komplexně), je jeho „jisté“ tvrzení poněkud nepochopitelné. I pokud by byly Platonské dialogy zcela autentické, správně řazené, nedoplňované apod., je otázkou, kde končí „Platonův záznam o Sokratovi“ a kde začíná Platonova vlastní filozofie. Johnson se s tímto věčným problémem vyrovnává pro něj typickou schematičností. Na jedné straně připouští, že hranice mezi oběma sférami je nejasná, na druhé straně ob-

viňuje Platona, že Sokrata ve svých pozdějších dialozích použil jako mluvčí loutku, čímž se dopustil vraždy a kvazidábelského přivlastnění si slavného mozku (s. 10; srov. s. 67). Vyjádření vlastních preferencí nemusí být na škodu, ale na škodu je, pokud autor knihy takové osobní hodnocení představuje jako fakt opřený o další fakta (dokonce „záznamy“) a nepřidává k tomu jediný odkaz. Krom popisu Sokratova života a Sokrata jako statečné a skromné osobnosti rozumějící ženám apod., můžeme v prvních dvou částech nalézt další zjednodušení, např. že byl Aristofanes přítelem Sokrata, což není jistý fakt, ale je pravděpodobné, že Sokrates znal Aristofanovo dílo (s. 14).

V další části Johnson vykresluje kontext Sokratovy tvorby, tj. historické Athény především za Perikla, kdy od obsahu jeho politiky přeskakuje například ke stavitelství a k popisu výšky sochy bohyně Athény (s. 35). Preferovaný kulturní rozměr je upřednostněn, byť je celé dějinné pojednání soustředěno okolo Periklovy osoby – Periklem začíná a Periklem končí. V této části není čtenářova pozornost roztržena a text má svižný spád. Navazující část představuje Sokrata jako filozofa ve vztahu k filozofickým kategoriím a jejich dobové reflexi (a to i na pozadí jeho smrti). O Thaletovi Johnson například tvrdí, že si myslel, že země plave na vodě, což je vzhledem k současnému metaforickému výkladu a faktu existence pouhých útržků presokratických filozofů, mezi něž Thales patřil, už relativně překonaná interpretace. Dalším problémem může být, že Sokrata Johnson chápe jako vpravdě zdvořilého člověka. „*Uměl lidem, kterých se vyptával, a to podrobně, dodat pocit důležitosti a bylo zřejmé, že jejich odpovědi jsou pro*

něj cenné“ (s. 58). Z jakých dokladů Johnson čerpá, to opět nelze zjistit. Naopak je možné se domnívat, že Sokrates například zpochybněním moudrosti řemeslníků o jejich vlastním řemeslu a jeho podstatě, mohl řemeslníky, ale i jiné obyvatele Athén popuzovat. Dle Platóna Sokrates občany mj. i káral za jejich neznalost, čímž v nich chtěl probudit lásku k moudrosti (viz např. Platon 2005, 49, 61), nikdo ale nevyklučuje, že vzbudil k moudrosti opačné emoce.

Poměrně alarmující je Johnsonův přístup k interpretaci Sokratova negativního vztahu k sofistům. Sofisté jsou jistě důležitým kontrastním bodem pro pochopení Sokratovy filozofie, ale Johnson tento vztah nerozebírá na Sokratových výrociích (viz např. Platon 1939, 3; 1996, 16–17, 21), jak by bylo záhodno, ale dokládá jej jakousi „imaginací“: „*Avšak všichni ti, kdož Sokrata skutečně znali, zejména pokud s ním vedli rozhovor, si uvědomovali, že sofistou není v žádném ohledu*“ (s. 59). Nejcennější z této recenzované části knihy je konstatování, že Sokrates kladl otázky pro další otázky, používal ironii a zpochybňoval zdánlivou moudrost, když (nekonečně) pátral po podstatě pojmů, na které se ptal (s. 61–63). To je ale příliš „skromné“ zjištění.

Vrcholem knihy a obrazu Sokrata by měla být jeho smrt a události, které jí bezprostředně předcházely. Tato pasáž začíná opravdu dobře: Johnson poutavě líčí obžalobu na pozadí vztahu mezi Meletem a Anytem, včetně dalších událostí v Athénách po vládě třiceti (s. 111–113). Pasáž je ale i zde provázena přílišnou schematičností v přehnané snaze autora přiblížit dnešnímu čtenáři líčenou dobu. Příkladem může být věta: „*Konkrétně se*

musíme pokusit přestavit si Sokrata, jak hovoří k městskému shromáždění na americkém Středozápadě ve třetí čtvrtině 19. století“ (s. 118). Přirovnání nelze z hlediska normativního kontextu polity považovat za relevantní. Jedním z největších problémů (nejen této pasáže) je ale série klišé: Athény byly rozhodně liberální společností (s. 69); Sokrates byl konzervativní radikál (s. 70), Sokrates byl monoteista (s. 79), i když ho Johnson nespojoval přímo s křesťanstvím (s. 141); „[...] *Sokrates byl tím posledním, kdo by se vychloubal*“ (s. 82) apod. Na druhou stranu je nutné dodat, že k pozoruhodně dobrým pasážím v této části Johnsonovy knihy patří rekonstrukce témat (nikoliv jejich interpretace) dialogu *Laches* (s. 65–66).

Poslední část knihy se věnuje Sokratovu odkazu platnému až do dnešní doby a je složena z rekonstrukce některých témat. Prvním příkladem, který má čtenáře inspirovat, je odmítnutí odplaty za bezpráví, jakési moudré nastavení druhé tváře (které je podle Johnsona prvkem civilizace). Druhým hodnotovým odkazem je Sokratův postoj k homosexualitě. Johnson cituje delší pasáž ze *Symposionu* (s. 93–94), která vyznívá pro maximální toleranci a moudrou zdrženlivost jak v tělesných požitcích, tak v hodnocení druhých. Třetí zmínka, uváděná jako jeden z příkladů, je o principiální ukotvenosti Sokratovy etiky vystavěné na principu neubližování druhým (s. 89). Pokud chtěl Johnson vykresat nějaký přínos své knize, tak zde byla příležitost, kterou nevyužil. Johnson vůbec neuvažuje v intencích mezi utilitarismem a deontologií, ani jinak problém systematicky neřeší, a tím je jeho tvrzení pověstným „plácnutím do vody“, které může čtenáře plného otázek jen zmást.

Knihu Paula Johnsona není možné doporučit studentům společenských věd. Ne, že by v ní byl tolik znát autorův konzervatismus, který by knihu v očích jinak ideově situovaných čtenářů shazoval. Problém spočívá v autorově snaze o atraktivitu za jakoukoliv cenu, tj. především za cenu přesnosti a nabídky alternativních interpretací. To vše na úkor vytváření morálního etalonu a vyrovnaného „chlapíka Sokrata“, který zůstává (vedle Konfucia, Ezdráše a později Krista) osamocen ve svém prostředí a době, a to vůči zlému elitáři a nedemokratovi Platonovi, zprvu naivnímu Aristofanovi, náboženskému fanatikovi Meletovi a dalším. Pokud by se Paul Johnson držel v této rovině, nelze mu nic vyčítat – jeho Sokrates by byl takovým románovým spiskem pro čtenáře, kteří chtějí potvrzení svých domněnek (co by tomu asi řekl Sokrates?). Jako hořká pilulka, kterou ale nelze lehce spolknout, a která Johnsonovu knihu nutně vrací na pole kritiky ze strany sociálních věd, působí jeho konstatování, které navíc ve světle výše uvedeného působí až ironicky: „Musíme však mít na paměti, jak málo dbali klasičtí a ještě více postklasičtí autoři o pravdu, že byli obvykle nepřesní, i když se snažili být pravdiví, a chyběla jim nestrannost, historická věrnost či

věrohodnost, ba člověk má dokonce dojem, že i zdravý rozum [...]“ (s. 11).

Další použité zdroje

- JOHNSON, Paul (2008): *Dějiny 20. století*. Praha: Leda.
- JOHNSON, Paul (2012): *Darwin. Portrét génia*. Brno: Barrister & Principal.
- JOHNSON, Paul (2014): *Stalin*. Brno: Barrister & Principal.
- PLATON (1939): *Protagoras*. Praha: Jan Laichter.
- PLATON (1993): *Symposion*. Praha: Oikoymenh.
- PLATON (1995): Lachés. In: Platon, *Charmidés, Lachés, Lysis, Theagés*. Praha: Oikoymenh, s. 53–81.
- PLATON (1996): Hippias Větší. In: Platon, *Hippias Větší, Hippias Menší, Ión, Menexenos*. Praha: Oikoymenh, s. 15–47.
- PLATON (2005a): Kritón. In: Platon, *Euthyfrón, Obrana Sókrata, Kritón*. Praha: Oikoymenh, s. 81–96.
- PLATON (2005b): Obrana Sókrata. In: Platon, *Euthyfrón, Obrana Sókrata, Kritón*. Praha: Oikoymenh, s. 43–71.
- XENOFÓN (1972): *Vzpomínky na Sókrata*. Praha: Svoboda.

Ondřej Stulík*

SUK, Jiří (2016): *Veřejné záchodky ze zlata: Konflikt mezi komunistickým utopismem a ekonomickou racionalitou v předlistopadovém Československu*. Praha: Prostor.

Odborné práce reflektující naši předlistopadovou minulost nesporně patří k důležitým příspěvkům soudobé vědy. O to více, když mají svou formou po-

tenciál zaujmout i širší veřejnost a obohatit společenskou diskuzi o téma, které se zatím příliš nehrálo v záři reflektorů. Smutnou pravdou řady podobných

* PhDr. Ondřej Stulík, Ph.D., Katedra politologie a mezinárodních vztahů, Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, stulik@kap.zcu.cz.